

★ על הפונים לצדיקים שיתפללו בעבורם;

★ תפקיד האשה – בשני מישורים.

[שיחה מאת הרב משה צוריאלי]

"הבה לי בנים; ואם אין, מתה אנכי". (בראשית ל, א)

אנו מבינים קריאתה הנ"ל של רחל אמנו, כי כל שאיפתה היתה להעמיד "דור ישרים יבורך". גם אחרי מצב עקרות של 6 שנים ונולד כבר יוסף, היא קראה לתינוק בשם "יוסף" על שם "יוסף ה' לי בן אחר" (ל, כד). כלומר מיד היא מבקשת ללדת עוד בן אחד. היא הבינה לאשורה מה גודל האושר לאוחז ב"נצח" והמשכיות החיים המתבטאת בשרשרת של צאצאים דור אחר דור. חז"ל בטאו גישה זו וסיכמו: "ארבעה חשובים כמתים, מי שאין לו בנים..." [גני, מצורע, ועיור] (נדרים סד):

ולכן קשה לנו להבין, למה כעס עליה יעקב? ועוד יותר, לא כתוב סתם "ויחר" אלא "ויחר אף" (כדמתרגם אונקלוס: "ותקיף רוגזא").

רמב"ן (שם) שואל שאלה זאת, ועוד מוסיף "וכי הצדיקים אינם מתפללים בעד אחרים? והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות... – (אלא, סיבת הכעס של יעקב היא), שאין תפלת הצדיקים בידם, שתישמע ותענה על כל פנים... ואמר לה כי הדבר ביד אלהים ולא בידו, ואביו (יצחק) נשמעה תפלתו שהוא צדיק" (יותר מן בנו, יעקב) ע"כ מהרמב"ן. לדעתו, יעקב דיבר אליה מלים בוטות "ליישר אותה ולהכלימה", כלומר להוציא מדעתה טעות השקפתית.

מושג זה טעון ליבון ובירור.

א. מצאנו שחז"ל כן ייחסו כח עילאי זה לצדיקים: "אמר אלהי ישראל, אני מושל באדם. מי מושל בי? **צדיק**, שאני גוזר גזירה (והוא) מבטלה" (מ"ק ט"ז:). משמעות הדברים היא שיש שלטון מוחלט לצדיק כפי שראינו אצל **חוני המעגל** ("יכמו בן המתחטא על אביו ועושה לו רצוני", תענית כג). ואולי זה מחמת ענוותנותו של הקב"ה, ש"חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני" (סנהדרין קה:). ו"בדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכין אותו" (מכות י:).

ב. חז"ל ייעצו עצה זאת: "כל שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל **חכם** ויבקש עליו רחמים, שנאמר (משלי טז/יד) 'חמת מלך מלאכי מות, ואיש חכם יכפרנה'" (בי"ב קכג). ומובא להלכה בשו"ע יו"ד סוף סי' של"ה). משמע כי רחל עשתה כדת וכדין בפנייתה אליו.

הסבר יותר מפורט מצאנו **ברד"ק** על פסוקנו: "לפיקך חרה אף יעקב לפי שתלתה הכח בו, ולא בה' אשר לו הכח והיכולת... אבל אם אמרה 'בקש רחמים עלי' צדקה במאמרה, ולא חרה אפו בה" עכ"ל. זאת אומרת, הבעיה היתה בעיה של **סגנון הדיבור**. אמנם יש צורך וחיוב לפנות לצדיק כדי להשיג ישועה, אבל לא להתבטאות "הבה לי", אלא לדעת שהוא בסך הכל "מתוודך ואמצעי" בלבד.

ובכל זאת, מצאנו **שהרמ"א** שולל גם "היתר" זה כי לדבריו: "שיש להתפלל להשי"ת, ולא לשום 'אמצעי'... ולזה כיוון יעקב 'התחת אלהים אני', כי אף אמצעי אין לאדם לשים בינו לבין אלוהינו. לכן חרה אף יעקב על רחל באומרה 'הבה לי בנים'. וידוע שרחל לא נשתטית שיעקב הוא הנותן (ובזה רמ"א דוחה פרשנות הרד"ק הנ"ל) אלא שכיוונה (לייעד לו תפקיד) בדרך 'אמצעי', ואפילו הכי חרה (אפו) עליה" ("תורת העולה", ח"א פרק י"ט). והדברים תמוהים, כי הם סותרים דברי הרמ"א עצמו בשו"ע הנ"ל, והם אף נגד דברי חז"ל בבי"ב (קטז:). הנ"ל.

וני"ל כשנדייק בש"ס, שלא אמרו שהחולה עצמו ילך לבקש, אלא "מי שיש לו חולה", כלומר מדובר שאותו חולה שוכב באפיסת כוחות, בהכרה מטושטשת. ובכן, אם אינו יכול להתפלל בעד עצמו, אשר זהו עדיף מהכל (כדברי רש"י על בראשית כא, יז: "יפה תפלת החולה מתפילת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל") - ממילא יש הכרח לבקש את תפלתו של הצדיק. [הערה: לפי הגדרתו של הרמ"א שם: "**חכם שבעיר**", ולא יכול להיות '**צדיק**' אם איננו '**חכם בתורה**']. אבל כל עוד שיכול האדם להשתמש בכח פיו, ומחשבותיו הן צלולות, – אין לו לבקש התערבות של אחר. כי הקשר בין נוצר לקונו צריך להיות ישיר. ולכן בענין של רחל היה מוטל עליה להתפלל על עצמה, כמו שאמנם עשתה בסופו של דבר (כדברי רמב"ן שם) ונענתה וראתה תוצאה טובה.

"חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח" (יומא נב.) ורש"י מבאר: "אלא כל אחד ואחד מתפלל על עצמו, שנאמר 'אשר ידעון איש נגע לבבו ופָּרַשׁ כפיו אל הבית הזה'" (מלכים א' ח, לח) מכאן עלינו ללמוד לקח אודות "פולחן האישיות", דהיינו האמונה העיוורת בכח אישי של בן-אדם מבלעדי ה'. בכשרון של "ותגזר אומר ויקם לך", **טמון סיכון רב**.

ולכן לפעמים נוהג הקב"ה **לא לענות** לתפילת הצדיקים ולא למלאות מבוקשם. וכמה טעמים בדבר -

1. משום שתפקידה העיקרי של תפלה הוא **עצם ההתקשרות** והפנייה להקב"ה, ולא השגת

המבוקש כשלעצמו. [א"ה. ולמדנו זאת בתחילת פרשת תולדות "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" שהקב"ה מתאוה לתפילתו של צדיקים ושלכן היו האמהות עקרות!]

2. משום החינוך **לבטחון בה'** ומה שהוא יחליט עבורנו, שהוא הוא היודע באמת מה הוא הטוב

לאדם, ולא אנחנו. וכמ"ש **רבנו בחיי** ("כד הקמח", שער הבטחון) וה"חזון איש" ("אמונה ובטחון", תחילת פ"ב).

בכל זאת ישנם מאמרי חז"ל המורים להיפך.

[1] "מעשה שחלה בנו של רבן גמליאל. שיגר שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים...

ושוב מעשה... חלה בנו של ריב"ז אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה... אמר ריב"ז אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו... הוא כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך" (ברכות לד:). – הרי משמע שלא כדברי רמ"א ב"תורת העולה"?

והנה במהרש"א שם ענה, "כי היה ריב"ז עוסק בצרכי ציבור והיו צריכים לו רבים לתלמוד תורה ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות" עכ"ל. ועדיין דבריו צריכים לתבלין. והרי מדובר בענין של פקוח נפש, ואודות בנו?! הכי המלמד תורה לאחרים פטור אז מלהתפלל? ועוד, בגמרא אמרו טעם אחר, מחמת שהוא פֶּשֶׁר ולא כְּעָבָד!

ונלע"ד לבאר, כי אנו בדורנו מחוסרים הבנה גם במהותו של **לימוד תורה** אצל אלו "שתורתם

אומנותם" - וגם במהותה של **תפילה** אצל "בעלי תפילה".

א. זאת אומרת, מי שתורתו אומנותו איננו מפסיק אפילו בשביל תפילה (ענין שבת י. ורי"ף שם) כי

"מניחים חיי עולם, ועוסקים בחיי שעה"!! כלומר, העיסוק בהבנה מעמיקה במה שמהר"ל קורא "שכל הנבדל" הוא למעלה מן כל צרכי שעה, ואפילו פקוח נפש. וכך ראינו אצל ר' עקיבא שבנו חלה מחלה מסוכנת, ורבי עקיבא לא הפסיק מן לימודו אפילו כדי להתפלל (!) ואמר לתלמידיו "שאלו" (שמחות, פ"ח). ולכן מוגדר ריב"ז - 'שר'.

ב. וכן אין לנו מושג נכון במהותה של התפילה. חושבים אנו שענינה הוא אמירת תיבות מסוימות

כפי שהודפסו בסידור. אבל אין זה כן, אלא 'תפילה' היא התפשטות הגשמיות, התעלות מעל כל החושים, עד שאמרו על ר' חנינא שערוד הכישו בעת תפילתו והוא לא הרגיש בכך (ירושלמי ברכות ה"א). ולכן היה ר' חנינא בדרגת 'עבד' הנכנס לפני ולפנים. "מי מושל ביי? צדיק" (מז"ק טז:).

ולכן גם ר"ג וגם ריב"ז פנו לר"ח להתפלל, כי הם היו עוסקים בצורכי ציבור ופטורים מן התפילה. אין זה סתם "פטור" אלא יש בדבר פגם וקלקול לנטוש עיסוק הנעלה יותר בכדי להתפלל. ולא מדובר כאן על 'תפילה' שגרתית, אלא אפילו 'תפילה' הדורשת התאמצות והתבטלות כללית, והיא 'מלאכה קשה שבמקדש', אין לבטל תורה של מי שתורתו אומנותו. ולכן הם פנו ל'בעל התפילות' – ר' חנינא.

[2] אמנם, עדיין קשה, כי בעת עצירת גשמים היו חז"ל פונים לחוני המעגל (תעניית כג.) כדי שיתפלל, ולא הסתמכו על תפילת עצמם.

ונראה לבאר כי ודאי טוב הדבר שהאדם עצמו יתפלל וגם יבקש מצדיק הדור להתפלל עבורו. הבעיה היא כיצד היחס. אם חושב הפונה שתוקף הביצוע של המשאלה הוא בידי של הצדיק, וה' (ח"ו) נאלץ לעשות ככל שיגזור עליו הצדיק, יש בגישה זו עון. אבל אם יודעים שהרבה פעמים אין ה' נענה ואיננו עושה רצונו של הצדיק, ויודעים שהשלטון הוא אך ורק בידי של הקב"ה, הרי תפילת הצדיק היא רק באה כסיוע בעלמא. ובכן, תלוי מה הוא אופן התייחסותו של הפונה אל הצדיק. בענייננו, יעקב אבינו כעס על הביטוי הבלתי-מוצלח של רחל "הבה לי בנים", כאילו זה מעשה התלוי בו. ומכאן אזהרה רבתית למכשולות שבדורנו באיזה צורה מבקשים ממישהו אחר להתפלל עבורנו. כל שכן, שיפה תפילת החולה על עצמו יותר מאשר תפילת אחרים (רש"י על בראשית כא/ז).

[הערה: לא נעזב נקודה זו עד שנבאר את ההבדל בין 'תפילה' ל'ברכה'. כי מצאנו שחז"ל הלכו לאחריים כדי לקבל מהם ברכות ('זיל לגבייהו דליברכוך' – מו"ק ט:). והוסיפו "אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך" (מגילה טו.) וכן שבחו את כלל ישראל "אשר ברכתם ברכה" (יומא נד:).

וצ"ל כי 'תפילה' היא פנייה בבקשת רחמים ותחנונים ובקשות. וזה מתאים לעשות רק כאשר פונים אל אדון הכל בכבודו ובעצמו (ולכן בתפילת עמידה נמצאים ב"אצילות" ואין שם אפילו מלאכים). אבל 'ברכה' היא איחולים וייעודים, לשם "סימן טוב" בעלמא כדי לחזק את לבו של המתברך (ע"ע מעין זה ברמב"ם הל' ע"ז יא/ד), ואין כאן תוקף המעמד של תפלה. **ע"כ ההערה]**

ראוי להביא כאן גם כן פרשנותו הנפלאה של ה"עקידת יצחק" (בראשית, דף עג:). מדוע יעקב כעס על רחל. הוא מסביר שיש לכל אשה שני תפקידים בחיים.

הגדול, והוא "להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות, כמו שעשו האימהות וכמה צדקניות... ראה פרשת "אשת חיל". ותפקיד שני: (והוא פחות חשוב) הוא ההולדה וגידול הבנים". כאשר, מפני סיבה מן הסיבות, נמנע ממנה תפקיד הקטן והמשני (לשמש כלי מכשיר בכדי ללדת ולהביא לעולם אדם אחר), עדיין נשאר לה שדה פעולה רחב ויותר עקרוני, להביא טובה וברכה לעולם. "כי ודאי, עיקר תולדותיהם של צדיקים הוא מעשים טובים" (חז"ל על בראשית ו, ט) על כן חרה אף יעקב כשאמרה "הבה לי בנים, ואם אין, מתה אנכי", לגעור בה ולתת לה השכלה שבזאת בלבד אין דינה כ"מתה" (אלא לגבי התפקיד הקטן בלבד), ועליה להיות עזר נאמן לבעלה בעבודת ה' הכללית והרחבה שבחיי תבל.

בכל אופן, למרות כל ההנמקות הנ"ל, חז"ל מתחו ביקורת על יעקב כעסו "כך עונים את המעוקות?" (ב"ר עא/ז). כי על רחל יש להמליץ, "אין אדם נתפש [על מה שהוא אומר], בשעת צערו" (ב"ב טז:). ולכן על כל הנ"ל לא נענשה רחל מאומה. ומכאן לימוד לנו, שגם בעת שהאדם מוכיח את חברו לשם שמים על איזה לקות רוחנית ידבר בעדינות, פן מצבו המעורער של השני הביאוהו לכך. הרמב"ם הדריך אותנו (הלי דעות, פי"ב) שגם בעת הצורך, יש רק "להציג" כאילו כועסים, אבל חס ושלום לכעוס באמת, ואפילו לשם שמים. (ראיה ממש רבנו בחטא הסלע).